

**UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA MA'NAVIY BARKAMOL SHAXS
TARBIYASIGA OID KASB-HUNARGA YO'NALTIRISHGA PSIXOLOGIK
YONDOSHUVLAR**

Xudoyberdiyeva Salomat Najmudinovna

Sirdaryo viloyati, Xovos tuman 4-maktab amaliyotchi psixologi

Fayzullayeva Xolida Axmadjon qizi,

Guliston Davlat Universiteti magistranti.

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida ma'naviy barkamol shaxs tarbiyasiga oid kasb-hunarga yo'naltirishga psixologik yondoshuvlarga oid masalalar ko'rilgan.

Tayanch tushunchalar: qobiliyatlari va moyilliklari, xarakter, temperament, yosh xususiyatlari, maktab faoliyati tahlili, psixologik maslaxat.

Har qanday kasb odamdan “kasbiy muhim sifatlar” deb atalmish fazilatlarga ega bo‘lishni talab qiladi – masalan, korrektor uchun e’tibor muhim, rassom uchun xayoliy fikrlash va ijodkorlik muhim va shu kabilar. Shuning uchun, ma’lum bir kasbni tanlashda, sizda kasbiy jihatdan muhim fazilatlarga mos keladigan qobiliyatingiz bor-yo‘qligini tushunish muhimdir. Shubhali vaziyatda, qobiliyatlaringiz eng ko‘p amalga oshira oladigan kasbni, katta muvaffaqiyatga erisha olaman degan faoliyatni tanlash muhim.

Ya’ni amalga oshirilayotgan kasbiy faoliyat turi insonning shaxsiy xarakter xususiyatiga mos kelishi kerak. Misol uchun, agar siz ochiqko‘ngil kirishimli inson bo‘lsangiz, unda siz muloqotchanlik talab qilinadigan kasblar sizga ko‘proq mos keladi, agar siz hissiy jihatdan beqaror bo‘lsangiz, uzoq vaqt davomida diqqatni jamlashni talab qiladigan muntazam ishlarni bajara olmaysiz.

Hozirgi kunda mavjud kasblar turli-tuman sohalarga mansub bo'lib ularni bir necha jihatlarga ko'ra guruhlariga ajratishimiz mumkin. Xususan kasblarni mehnat obyektiga ko'ra bir necha tiplarga bo'lish mumkin - ya'ni odam nima bilan yoki kim bilan ishlashiga qaratilganligiga ko'ra. E.A.Klimov tizimiga ko'ra, bunda ularni beshta turga ajratish mumkin:

"Odam-tabiat" - o'simliklar va hayvonlar bilan ishlash, biologik jarayonlar. Misol: agronom, veterinar, mikrobiolog, botanik.

"Odam-texnika" - texnik ob'ektlar va tizimlar, materiallar, energiya bilan ishlash. Misol: mexanik, muhandis, texnolog, arxitektor.

"Odam - odam" - bu turli jamiyatlar, odamlar guruhlari va jamoalari bilan bog'liq faoliyat. Misol: psixolog, sotuvchi, sartarosh, advokat, o'qituvchi.

"Odam - belgilar tizimi" - tillar, an'anaviy belgilar, raqamlar, formulalar yordamida ishlash. Misol: matematik, dasturchi, tilshunos.

"Odam-badiiy obraz" - badiiy obrazlarni yaratish, o'rganish va nusxalash faoliyati. Misol: rassom, aktyor, yozuvchi, dizayner.

Har qanday kasb vakili mashhur insonlardan biri bo'lishi mumkin. O'z kasbiy sohasida chinakam iqtidorli odam o'z sohasida doimo ish topa olishi mumkin. Bunda iste'dod nafaqat insonning qobiliyatlari va qiziqishlarining tanlangan kasbga mos kelishi, balki o'zgaruvchan sharoitlarda o'z o'rnini topa olish, o'rganishga tayyorlik va uzluksiz rivojlanish istagi ham bur borada muhim ahamiyatga ega.

Hayot yo'lini muvaffaqiyatli davom ettirmoqchi bo'lgan inson uchun ta'lim nafaqat bilim olish yo'li, balki aql-zakovatni rivojlantirishning zarur shartidir. Bolaning aql-idrokini rivojlantirish uchun eng samarali yoshlik davrini o'rganishga bag'ishlash juda muhimdir. Dasturlar yoki qo'shimcha to'garaklar va sinflarni tanlashda faqat ma'lum va yaxshi bajarilgan narsalarga e'tibor qaratish har doim ham ahamiyatli emas. Doim yangi bilim olishga intilish inson hayotida unga ko'plab afzalliklar tug'diradi: u qiziqishlar va imkoniyatlar doirasini kengaytiradi, ma'lumotni o'rganish va tahlil qilish qobiliyatini o'rganadi. Muntazam o'rganishni bilgan odam har doim o'ziga qanday bilim yetishmayotganini aniqlab, uni olish yo'lini topa oladi.

Bu uni mutaxassisligidan qat'i nazar, barcha professional sohalarda raqobatbardosh qiladi.

Qoidaga ko'ra, maktab o'quvchilari va talabalar o'zlarining printsiptial ravishda o'qishni istamasliklarini oqlaydilar. Darhaqiqat, o'quv jarayoniga chin dildan kirishmasdan ta'lim muassasasida bo'lishning ma'nosi yo'q. O'qitishning asosiy vazifasi - to'g'ridan-to'g'ri ish jarayoniga taaluqli yangi ma'lumotlarni o'rganish va ko'nikmalarga ega bo'lishni osonlashtiradigan intellektual bazani yaratishdir.

Butun dunyoda uzluksiz ta'lim kontsepsiyasi tobora ommalashib bormoqda, bunda odam umri davomida o'qib-o'rganadi, takomillashishda davom etadi. Agar siz kasbingizdagi mavjud tendensiyalarga rioya qilmasangiz, unda tez orada siz past malakali ishchilar toifasiga o'tish xavfiga duch kelasiz. Shuning uchun siz universitet yoki kollejni tugatganingizdan keyin ham shaxsiy va kasbiy sohada o'qib-o'rganishni davom ettirishingiz kerak bo'ladi.

Bo'lajak kasbni tanlashda ota-onalar va ularning farzandlari bir necha jihatlarga e'tibor qaratishsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Buning uchun bir nechta asosiy omillarni hisobga olish kerak:

Bolaning qobiliyatlari va moyilliklari. Farzandingizga o'z iqtidorini kashf eta oladigan sharoit yarating va chinakam qiziqqan kasbni tanlashiga yordam bering.

Motivatsiya. U asosan o'quvchilar qaysi kasbni tanlashini belgilaydi. Bunda siz bola uchun nima muhimroq ekanligini tushunishingiz kerak (o'z-o'zini anglash, kasbning obro'si, yuqori daromad, rivojlanish istiqbollari, mashhurlik va boshqalar).

Kelajakdagi kasb tomonidan belgilab qo'yilgan hayot yo'li. Bu yerda bolaning ishlashi kerak bo'lgan jadvalni hisobga olish kerak - ba'zi kasblar masofaviy yoki moslashuvchan ish jadvalini o'z ichiga oladi, boshqalarida esa ofisda bo'lish va qat'iy jadval asosida ishlash majburiydir. Bundan tashqari, boshqa mintaqaga ko'chish yoki faol harakatni o'z ichiga olgan kasblar mavjud.

Kasbda rivojlanish istagi. Kelajakdagi kasbni tanlashda, bola kelgusi bir necha yil ichida uni rivojlantirishga tayyormi yoki yo'qligini tushunishi muhimdir. Doimiy

ravishda o'z malakasini oshirib, o'z vakolatlarini kengaytiradigan mutaxassislar mehnat bozorida har doim ko'proq talabga ega.

Kasb-hunar bilan tanishlik. Iloji bo'lsa, bolangizga o'zi yaxshi ko'rgan kasb yoki bir qator kasblarni bilishiga yordam bering. Bu maxsus seminarlarda, ochiq kunlarda yoki tanlangan sohada mutaxassis bilan uchrashuvda amalga oshirilishi mumkin.

ADABIYOTLAR RO'YXATI.

1. Davlatov. *Mehnat va kasb ta'limi, tarbiyasi hamda kasb tanlash nazariyasi va metodikasi.* Toshkent «O'kituvchi» 1992 yil.
2. Studentlarga o'quvchilarni kasb tanlashga yo'llash ishlarini o'rgatish N. Shodiyev. Toshkent, « O'qituvchi» 1987 yil.
3. S. A. [Boltaboyev](#), U. Tolipov. *Umumiy o'rta ta'lim maktablari kasbga yo'naltirish o'quv metodika kabineti faoliyatini tashkil qilish buyicha metodik tavsiyanoma.* Toshkent, 2000 y.
4. X. [Rashidov](#), Sh. [Sharipov](#), S. A. Boltaboyev. *O'quvchilarni kasbiy yo'nalganligini aniqlash. O'quv kullanma.* Toshkent, 2002 y.
8. «Uzliksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish» mavzusidagi ilmiy-amaliy konferensiya materiallari. Toshkent, 2002y (15-16 noyabr)
5. *Mehnat va kasb ta'limi-tarbiyasidan amaliy mashg'ulotlar.*
6. A.P.Chernyavskaya. *Psixologicheskiye konsultirovaniye po professionalnoy oriyentatsii - 2001goda.*